

УДК 331.4

П.О. ІЗУЇТА, Харківський національний університет внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ НАЛЕЖНИХ ТА БЕЗПЕЧНИХ УМОВ ПРАЦІ

Ключові слова: належні та безпечні умови праці

Інтеграція України у європейське співтовариство, проведення ринкових реформ – все це обумовило не тільки удосконалення діючих правових норм, але й створення зовсім нових, що відповідають світовим стандартам та вимогам. Ці стандарти, як і вся чинна міжнародна правнича система, будуються перш за все на принципах охорони та захисту прав людини і громадянина. Свого часу Конституція України [1], визнавши державу незалежною, демократичною, правовою і соціальною, у ст.3 проголосила, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. При цьому держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним її обов'язком.

Метою статті є розкрити зміст поняття “належні та безпечні умови праці” та визначити основні критерії, які формують означені умови праці згідно з законодавством України. Актуальність статті полягає у якісно новому підході до розуміння належних та безпечних умов праці а також розкриттю змісту вказаних понять відповідно до сучасних умов ринкової економіки. Питання належних та безпечних умов праці в своїх дослідженнях розглядали такі вчені, як В.С. Венедіктов, В.Г. Ротань, М.І. Іншин, К.Ю. Мельник, Н.Б. Болотіна та інші.

Серед численних прав людини, вказаних в міжнародних договорах та угодах, в Конституції України набули закріплення та відображення основні трудові права, серед яких й право кожного на належні, безпечні та здорові умови праці, закріплене у ч.4 ст.43 Основного Закону [1]. Сьогодні, в умовах ринкових відносин, українська держава, що проголосила життя й здоров'я людини найви-

щою соціальною цінністю, повинна виступати гарантом реалізації цього права, забезпечивши адекватну сучасним умовам нормативно-правову базу регулювання охорони праці. І хоча питання умов праці стосуються, головним чином, працівників і роботодавців, це стосується має відношення також до державної влади й суспільства в цілому, оскільки життя, здоров'я й безпека праці являють цінності, передбачені Конституцією.

Охороні праці, як важливому чиннику, надають найважливішого значення перш за все трудящі. Людина, що працює, проводить на виробництві значну частину свого життя, тому для її нормальної життєдіяльності в умовах виробництва треба створити санітарні та гігієнічні умови, які би дали їй змогу плідно працювати, не перевтомлюючись та зберігаючи своє здоров'я. Саме від безпечних та здорових умов праці, запропонованих працівникові, залежить здоров'я, заробітна платня, добробут, ефективність виробництва тієї чи іншої продукції, зміцнення трудової дисципліни, самореалізація, просування по службі та становище на ринку пропозицій праці. Для цього треба, щоб енергетичні витрати при праці компенсувалися відпочинком та умовами навколишнього середовища.

Розглядаючи поняття належних та безпечних умов праці, перш за все слід з'ясувати, що саме розуміється під умовами праці. Умови праці – це уся сукупність факторів виробничого середовища і процесу виконання службових обов'язків на підприємстві, в установі чи організації усіх форм власності та незалежно від роду діяльності, які впливають на здоров'я і працездатність людини під час її професійної діяльності. В свою чергу працездатність – це здатність людини до праці, що визначається рівнем її фізичних і психофізичних можливостей, а також станом здоров'я та професійною підготовкою.

Відповідно, належні та безпечні умови праці – це весь комплекс умов праці, кількості та якості обладнання, порядку та способів його використання, стан робочого приміщення та навколишнього середовища. До цього переліку слід віднести: справний стан машин, механізмів, верстатів, пристроїв,

устаткування та інших засобів виробництва; безпечні матеріали та інструменти, необхідні для виконання роботи; справна система постачання виробництва електроенергією, газом та іншими джерелами енергоживлення; своєчасне забезпечення технічною документацією; опалення, вентиляція, система усунення шкідливих наслідків шуму, випромінювань, вібрації та інших факторів, які негативно впливають на здоров'я робітників; стан засобів колективного та індивідуального захисту, санітарно-побутові умови тощо.

Якщо говорити більш детально, безпечними та здоровими умовами праці називаються такі умови на підприємстві, в установі та організації, за яких вплив на працівника небезпечних і шкідливих чинників не перевищує гранично допустимих значень.

В залежності від кількості небезпечних та шкідливих чинників та факторів, умови праці можна поділити на чотири основних класи:

1) оптимальні умови праці – при яких зберігається стан здоров'я працюючих і їх працездатність підтримується на досить високому рівні;

2) допустимі умови праці – такі, при яких параметри факторів виробничого середовища не перевищують установлених гігієнічних нормативів;

3) шкідливі умови праці, які характеризуються наявністю фактів середовища і процесу праці, рівні яких перевищують гігієнічні нормативи і можуть мати негативний вплив на організм працюючого;

4) небезпечні умови праці, що характеризуються таким рівнем небезпечності факторів, коли їх вплив протягом робочої зміни створює великий ризик виникнення важких форм гострих професійних захворювань, отруєнь, ушкоджень, загрози для життя та здоров'я працівника.

Безпечні та здорові умови праці створюються шляхом забезпечення працівника:

- зручним робочим місцем;
- чистим повітрям, необхідним для нормальної життєдіяльності;
- захистом від дії шкідливих речовин та випромінювань, що можуть потрапити в ро-

бочу зону;

- нормованою освітленістю;
- захистом від шуму та вібрацій;
- засобами безпеки при роботі з травмонебезпечним обладнанням;
- робочим одягом і засобами індивідуального захисту;
- побутовими приміщеннями та спеціальними службами, що призначені створювати безпечні та нормальні санітарні умови праці;
- медичним обслуговуванням і санітарно-профілактичними заходами, що призначені для збереження здоров'я.

З точки зору нормативного закріплення поняття про належні та безпечні умови праці як у міжнародному так і у національному законодавстві, слід зауважити, що основними міжнародно-правовими актами в сфері регламентації вимог безпеки та здоров'я на робочому місці є: Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [2], Європейська соціальна хартія (переглянута 3.05.1996 р.) [3], Конвенція МОП “Про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище” № 155 (1981р.) [4], Рекомендація МОП “Щодо безпеки та гігієни праці і виробничого середовища” № 164 (1981 р.) [5].

Ст.7 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [2] встановлює обов'язок держав щодо визнання права кожного на справедливі і сприятливі умови праці, включаючи, зокрема, умови роботи, що відповідають вимогам безпеки та гігієни.

Європейська соціальна хартія [3] закріпила право на безпечні та здорові умови праці у ст.3, де вказано, що з метою забезпечення ефективного здійснення права на безпечні та здорові умови праці держави зобов'язуються, консультуючись з організаціями роботодавців і працівників:

- розробити, здійснювати і періодично переглядати послідовну національну політику в галузі охорони праці, виробничої гігієни і виробничого середовища. Головною метою цієї політики є поліпшення охорони праці і виробничої гігієни, а також запобігання нещасним випадкам та травматизму, що виникають внаслідок виробничої діяльності, пов'язані з нею або мають місце в процесі її

здійснення, зокрема шляхом мінімізації причин виникнення ризиків, властивих виробничому середовищу;

- прийняти правила з техніки безпеки та гігієни праці;

- забезпечити виконання таких правил шляхом нагляду за дотриманням їхніх вимог;

- сприяти поступовому розвитку призначених для всіх працівників служб виробничої гігієни, головне завдання яких полягає у здійсненні профілактичних і консультативних функцій.

Конвенцією МОП “Про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище” № 155 [4] визначено мету національної політики кожного члена МОП в галузі безпеки праці, гігієни праці й виробничого середовища. Ця мета полягає в запобіганні нещасним випадкам і ушкодженню здоров’я, що виникають внаслідок роботи, в ході її або пов’язані з нею, зводячи до мінімуму, наскільки це обґрунтовано й практично здійсненне, причини небезпек, властивих виробничому середовищу.

Якщо говорити про національне законодавство, слід зауважити, що поняття “належних та безпечних умов праці” міцно закріпилося у багатьох нормативно-правових актах в сфері охорони праці і, перш за все, основному кодифікованому документі в сфері трудового законодавства – Кодексі законів про працю України.

Так, Кодексом законів про працю України [6], зокрема статтею 153, на власника або уповноважений ним орган покладається обов’язок створювати безпечні і нешкідливі умови праці на підприємствах, в установах, організаціях. Умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам нормативних актів про охорону праці. Сучасні засоби техніки безпеки, які запобігають виробничому травматизмові та санітарно-гігієнічній умови, що запобігають виникненню професійних захворювань працівників повинен впроваджувати та забезпечувати власник або

уповноважений ним орган. Останній, відповідно до ст.158 КЗпП України також зобов’язаний вживати заходів щодо полегшення і оздоровлення умов праці працівників шляхом впровадження прогресивних технологій, досягнень науки і техніки, засобів механізації та автоматизації виробництва, вимог ергономіки, позитивного досвіду з охорони праці, зниження та усунення запиленості та загазованості повітря у виробничих приміщеннях, зниження інтенсивності шуму, вібрації, випромінювань тощо.

Дана норма знайшла своє відображення у ст.17 Закону України “Про охорону праці” [7], де наголошується, що власник зобов’язаний створити в кожному структурному підрозділі і на робочому місці умови для праці відповідно до вимог нормативних актів, а також забезпечити додержання прав працівників, гарантованих законодавством про охорону праці.

Законом України “Про охорону праці”, зокрема ст.6 встановлено, що умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства.

Так, ст.13 Закону [7] встановлює обов’язок роботодавця забезпечувати належне утримання будівель і споруд, виробничого обладнання та устаткування, моніторинг за їх технічним станом; організувати проведення оцінки технічного стану виробничого обладнання та устаткування; здійснювати контроль за додержанням працівниками технологічних процесів, правил поведіння з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва.

Ст.21 розглядуваного Закону [7] встановлює такі вимоги щодо використання робочого обладнання:

- машини, механізми, устаткування, транспортні засоби, що вводяться в дію після будівництва (виготовлення) або реконструкції, капітального ремонту тощо, та технологічні процеси повинні відповідати вимогам

нормативно-правових актів з охорони праці;

- роботодавець повинен одержати дозвіл на початок роботи та види робіт підприємства, діяльність якого пов'язана з виконанням робіт та експлуатацією об'єктів, машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки. Перелік видів робіт, об'єктів, машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки визначається Кабінетом Міністрів України;

- машини, механізми, устаткування, транспортні засоби, придбані за кордоном, допускаються в експлуатацію (до застосування) лише за умови проведення експертизи на відповідність їх нормативно-правовим актам з охорони праці, що чинні на території України.

Важливість дотримання усіх цих норм полягає у тому, що небезпечні та шкідливі умови праці можуть завдати моральної шкоди працівнику, порушити його нормальні життєві зв'язки і потребують додаткових зусиль для організації свого життя.

Сьогодні у вітчизняному законодавстві створена та діє, постійно оновлюючись, Система стандартів безпеки праці, яка є комплексом взаємозв'язаних стандартів, що містять вимоги, норми, рекомендації та правила, спрямовані на гарантування безпеки, збереження здоров'я і працездатності людини в процесі виконання нею своїх трудових обов'язків у процесі праці. За їх класифікацією можна помітити, що це організаційно-методичні стандарти вимог та норм по видах небезпечних і шкідливих виробничих факторів, стандарти вимог безпеки до виробничого обладнання, виробничих процесів, захисту працюючих.

Крім зазначених стандартів, в Україні прийнято цілий ряд Технічних регламентів, якими встановлюються вимоги до конструкцій та виготовлення робочого обладнання стосовно їх безпечності та охорони здоров'я людей. Так, наприклад, технічний регламент з підтвердження відповідності безпеки машин і механізмів, затверджений Наказом Держспоживстандарту України від 27.09.2004 р. № 209 [8], встановлює вимоги до конструкції і виготовлення машин та пристроїв безпеки стосовно їх безпечності і охо-

рони здоров'я людей та процедури оцінки відповідності; технічний регламент з підтвердження відповідності безпеки обладнання, що працює під тиском, затверджений Наказом Держспоживстандарту України від 31.12.2003 р. № 279 [9], встановлює види обладнання, що працює під тиском, які підлягають обов'язковому підтвердженню відповідності, вимоги безпеки до цього обладнання, процедури підтвердження відповідності, правила маркування і введення продукції в обіг. Таких регламентів дуже багато, і майже усі вони відповідають сьогодні вимогам певних директив Європейського Союзу щодо безпеки машин та механізмів.

Серед державних нормативних актів з охорони праці слід назвати норми, положення, статuti, інструкції, керівництва, вказівки, рекомендації, вимоги, технічні умови безпеки, переліки тощо. Крім названих стандартів та різноманітніших державних нормативних актів з охорони праці в Україні діють певні санітарні норми, в яких наведені вимоги, що стосуються виробничої санітарії та гігієни праці, а також існують будівельні норми та правила, де викладені вимоги до будівель та споруд залежно від їх призначення і пожежної безпеки.

Слід додати, що регулювання охорони праці базується на факті визнання державою обов'язку забезпечити захист працівника, як сторони фактично більше слабкої в трудовому правовідношенні, з метою збереження його життя, здоров'я й високого рівня працездатності протягом тривалого часу. Але на сьогодні нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання були й залишаються величезною людською трагедією, є причиною найбільш серйозних економічних втрат. У ряді найрозвинутіших у промисловому відношенні країнах втрати робочого часу, пов'язані з нещасними випадками на виробництві, в чотири-п'ять разів перевищують втрати часу від страйків та інших трудових конфліктів. Отже, для втілення в життя національної політики в галузі охорони праці взагалі та забезпечення належних і безпечних умов праці зокрема повинна змінювати ситуацію шляхом здійснення відпо-

відних заходів. Серед таких заходів, на нашу думку, доцільними було би проведення наступних:

1) приведення у відповідність з нормами Європейського Співтовариства діючих національних нормативно-правових актів в сфері охорони праці;

2) збільшення кількості перевірок визначення умов праці та стану безпеки технічного обладнання, що використовується на підприємствах, в установах, організаціях різних форм власності;

3) посилити контроль за дотриманням вимог нормативних актів в сфері охорони праці власниками або уповноваженим ними органом;

4) підвищити відповідальність власника за порушення ним встановлених норм, правил, стандартів щодо забезпечення та гарантування працівникові його права на належні та безпечні умови праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України // ВВР України. – 1996. –№ 30. –Ст.141 (зі змінами, внесеними Законом України від 8.12.2004 р. № 2222-IV).

2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966 року /Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. –Режим доступу:

www.rada.gov.ua.

3. Європейська соціальна хартія (переглянута 3 травня 1996 р.) /Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

4. Конвенція МОП “Про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище” № 155 (1981 р.) // Конвенции и рекомендации, принятые МКТ: 1957-1990 гг. -Женева, 1991. – Т.1.

5. Рекомендація МОП “Щодо безпеки та гігієни праці і виробничого середовища” № 164 (1981 р.) // Міжнародне законодавство про охорону праці: Конвенції та рекомендації МОП. -Київ, 1998.

6. Кодекс законів про працю України // ВВР України. –1971. -Додаток до № 50. - Ст.375 (із змінами, внесеними Законом України № 3248-IV від 20.12.2005 р.).

7. Закон України “Про охорону праці” // ВВР України. –1992. -№ 49. -Ст.668 (із змінами, внесеними Законом України від 17.11.2005 р. № 3108-IV).

8. Наказ Держспоживстандарту України “Про затвердження Технічного регламенту з підтвердження відповідності безпеки машин і механізмів” від 27.09.2004 р., № 209.

9. Наказ Держспоживстандарту України “Про затвердження Технічного регламенту з підтвердження відповідності безпеки обладнання, що працює під тиском” від 31.12.2003 р., № 279.

Изуита П.О. Поняття належних та безпечних умов праці // Форум права. -2007. -№ 2. –С.70-74 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-2/07ipobup.pdf>

Визначене поняття “належні та безпечні умови праці” відповідно до діючого законодавства України про працю. Розглянуті основні критерії, що входять до складу вказаного поняття та їх особливості.

Изуита П.О. Понятие надлежащих и безопасных условий работы

Определено понятие “надлежащие и безопасные условия труда” соответственно действующему законодательству Украины о труде; рассмотрены основные критерии, входящие в состав указанного понятия и их особенности.

Izuita P.O. Concept of appropriate and safe operating conditions

The concept “appropriate and safe working conditions” according to the current legislation of Ukraine about work is determined; the basic criteria included in the specified concept and their feature is considered.